

VI. КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО, КРИМІНОЛОГІЯ, КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧЕ ПРАВО

УДК 343.97

Макаренко Н.К.,
канд. юрид. наук, професор
Національної академії Служби безпеки України

ОРГАНІЗАЦІЯ ЖЕБРАЦТВА ЯК ВИД ПРОФЕСІЙНОЇ ЗЛОЧИННОСТІ

У статті розглянуто актуальні проблеми, пов'язані із розкриттям поняття організатора жебрацтва, як виду професійного злочинця. У публікації висвітлюються основні питання, які стосуються кваліфікації організації жебрацтва за чинним законодавством України, що сприятиме формуванню подальших досліджень з удосконалення шляхів попередження, виявлення та розслідування професійних злочинів.

Ключові слова: жебрацтво, злочинність, злочини, організатор, професійна злочинність, професійні злочини.

В статье рассмотрены актуальные проблемы, связанные с раскрытием понятия организатора попрошайничества, как вида профессионального преступника. В публикации освещены основные вопросы, касающиеся квалификации организации попрошайничества по действующему законодательству Украины, что будет способствовать дальнейшим исследованиям, направленным на усовершенствование предупреждения, выявления и расследования профессиональных преступлений.

Ключевые слова: организатор, попрошайничество, преступность, преступления, профессиональная преступность, профессиональные преступления.

The article considers the actual problems associated with expanding the concept of the organizer of the begging, as a type of professional criminal. The publication highlights the key issues

relating to the qualifications of the organisation of begging by the current legislation of Ukraine, which will contribute to the shaping of future research to improve the prevention, detection and investigation of professional crime.

Keywords: begging, crime, crimes, organizer, professional crime, occupational crime.

Постановка проблеми. Професійна злочинність є відносно самостійним видом злочинності. Її зміст складають злочини, котрі вчиняються злочинцями-професіоналами. Така злочинна діяльність ґрунтується на спеціальних знаннях, досвіді та навичках і носить стійкий характер. Завдяки їй здобуваються джерела забезпечення існування певного злочинного середовища.

З огляду на те, що професійній злочинності притаманні такі риси, як вузька спеціалізація, систематичність та стійкість щодо вчинення певного злочину, злочинець-професіонал з часом набуває звичку, яка потім переходить у норму поведінки із чіткою установкою на обрану ним протиправну діяльність (спеціалізацію). Одним із видів такої професійної спеціалізації є організація жебрацтва.

Власне, жебрацтво в Україні не визнається злочином. Адже у нашому суспільстві до збіднілих людей, у яких обірвалися родинні та суспільні зв'язки, завжди ставилися з порозумінням. Можливо причиною такого ставлення є доволі популярне прислів'я «від суми та тюрми не зарікайся» [16]. Водночас використання жебраків задля протиправного збагачення отримало не лише належний громадський осуд, а й відповідну «прописку» у Кримінальному кодексі (далі – КК) України.

Так у ст. 150-1 («Використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом») та ст. 304 («Втягнення неповнолітніх у злочинну діяльність») КК України передбачено кримінальну відповідальність саме за організацію жебрацтва, задля отримання наживи. Особливої суспільної небезпеки цим злочинам надає те, що вони все частіше вчиняються організованими злочинними групами, які не хещують навіть

тим, що залучають до збирання пожертв не лише пригночених, знедолених, хворих людей, а й дітей.

При цьому таке залучення часто супроводжується й вчиненням інших злочинів, наприклад незаконного позбавлення волі або викраденням людини (ст. 146 КК України), чи – торгівлею людьми, або укладанням інших незаконних угод щодо людини (ст. 149 КК України) тощо. Враховуючи суспільну небезпечність організації жебрацтва, дослідження її юридичної природи є надзвичайно актуальним.

Особливої актуальності проблематиці що розглядається надає прийняття Концепції Державної соціальної програми протидії торгівлі людьми на період до 2020 року, схваленій розпорядженням Кабінету Міністрів України від 07.10.2015р. №1053-р, в якій зауважується, що «за даними Міжнародної організації з міграції, з 1991 року понад 120 тис. громадян України могли постраждати від торгівлі людьми з метою сексуальної чи трудової експлуатації, примусового жебрацтва або вилучення органів. Міжнародна організація з міграції щороку ідентифікує близько 1 тис. громадян України, які постраждали від торгівлі людьми в Україні або за її межами» [3].

Аналіз останніх наукових досліджень. Питання дослідження такого антисоціального явища, яким є жебрацтво, розкривалися у працях Анатольєвої О.І., Благути Р.І., Гусева С.С., Дегтярьової І.В., Долянської І.М., Калмикова Д.О., Максимова Є.Д., Прижова І.Г. та інших вчених. Наукові здобутки вказаних вчених підсилили впевненості у необхідності дослідження юридичного змісту організації жебрацтва.

Метою даної статті є розкриття змісту організації жебрацтва як виду професійної злочинності.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до визначення, наданого у тлумачних словниках з української мови, жебрацтво є похідним словом від іншого – жебрак, та означає: «збирання милостині; жебрання; старцювання; відсутність необхідних для існування засобів; злиденність, убогість» [12, с. 517].

Водночас, найбільш влучне визначення жебрацтва можна зробити з огляду на тлумачення терміну «жебрак», який надано у словнику Брокгауза та Ефрона, де зауважується, що «жебраки

це – клас людей, про існування якого мають піклуватися всі інші класи» [17, с. 208-210]. Саме таке визначення зумовлюється певними християнськими традиціями.

Вчені, які досліджували проблеми генези жебрацтва підкреслюють, що «із часів середньовіччя сформувалися, так би мовити, основні різновиди жебрацтва, які умовно можна розподілити на три групи. До першої групи належали люди, які певний час були змушені жебракувати у зв'язку із важкою життєвою ситуацією (втрата землі, роботи, майна, ті, хто постраждав від стихійних лих, неврожаїв, пожеж) і яких голод гнав просити милостиню. Для більшості це був вимушений стан, альтернатива голодної смерті. Можна припустити, що із першою нагодою вони прагнули повернутися до звичного трудового способу життя.

До другої групи можна зарахувати людей, які жебракували постійно. Це – непрацездатні громадяни, які не одержали з якоїсь причини відповідну підтримку від родини, громади або парафії. Серед них, нерідко, були люди із психічною хворобою, каліки, безпритульні діти. Представники цієї категорії жебраків, як правило, не мали змоги отримати роботу, а за відсутності соціальної допомоги змушені добувати хліб збиранням милостині. Вони були близькі до категорії професійних жебраків, але відрізнялися від останніх своєю непрацездатністю, неспроможністю забезпечувати себе яким-небудь іншим способом, ніж жебракуванням.

До третьої групи можна віднести професійних жебраків, для яких збирання милостині було трудовою діяльністю. Вони не шукали для себе оплачуваної суспільно корисної праці, хоча могли її виконувати. Це був спосіб їх життя, що передбачав конкуренцію, розподіл території для діяльності, дохідних місць, професійні таємниці, традиції, династії, школи підготовки, корпоративні об'єднання» [1, с. 161-162].

Зважаючи на ідеологічну складову такого соціального явища, яким є жебрацтво, все ж слід визнати, що головні причини існування жебраків у нашому суспільстві мають політичне та економічне підґрунтя, а саме – зубожіння та надзвичайну бідність певних верств населення й відсутність правильного і налагодженого механізму піклування про них з

боку держави. Так Нечаєва О. М. стверджує, що «причини жебрацтва визначаються такими чинниками як економічна криза; безробіття; зубожіння широких верств населення, більшість якого живе за межею бідності; послаблення сімейних підвалин; втрата старшим і молодшим поколіннями моральних цінностей; пияцтво й алкоголізм, наркоманія; поширення серед дітей і дорослих психічних захворювань» [6, с. 60].

Основні причини зростання жебрацтва, на думку вчених, криються в соціально-політичних перетвореннях, що призвели до зламу суспільної моралі, знецінення інституту сім'ї на загальнодержавному рівні; руйнації державної інфраструктури соціалізації і суспільного виховання дітей без формування нової ефективної структури соціалізації і дозвілля дітей в умовах ринкових відносин; втрати фундаментальних людських цінностей. З огляду на це й «сформувалась нова система комерційної та кримінальної експлуатації дитячої бездоглядності» [7, с. 29].

Слущкий Є. Г. також відзначає такі причини розвитку жебрацтва, бездоглядності та безпритульності: соціально-економічні, соціально-психологічні та медико-психологічні. До соціально-економічних він відносить чинники, які тривалий час порушують трудовий устрій життя і деформують побут людей. Це економічна криза, безробіття, голод, інтенсивні міграційні процеси у зв'язку з військовими конфліктами або природними катаклізмами. Соціально-психологічні чинники, на думку вченого, пов'язані з кризою сім'ї, збільшенням кількості розлучень, із втратою одного з батьків, опікунством, погіршенням клімату в сім'ї, жорстоким поведінням з дітьми, фізичним покаранням, а інколи й сексуальним домаганням з боку дорослих [13, с. 119]. Медико-психологічні чинники зумовлюються станом здоров'я особи, який унеможливує її трудову діяльність [13, с. 119].

Проблему подолання бідності в Україні визнано надзвичайно гострою. Її вирішення відбувається на найвищому державному рівні. Так у 2012 році низкою центральних органів виконавчої влади нашої країни було навіть розроблено та прийнято Методику комплексної оцінки бідності [5]. Під час вказаної оцінки враховуються і світові показники визначення

бідності. Так із вересня 2015 року Світовий банк змінив своє визначення крайнього зубожіння. У його термінології «межа бідності» щодо споживання була піднята з 1,25 доларів до 1,9 доларів (близько 50 грн.) на день. При цьому «прогноз аналітиків організації показує, що у 2015 році кількість людей у світі, які живуть в умовах крайнього зубожіння, складе близько 700 млн. людей – майже кожна десята людина на Землі, 9,6%» [10]. Таким чином політичні та економічні чинники відіграють чи не найголовніший вплив на зростання рівня бідності та кількості жебраків у суспільстві.

Водночас серед ситуативного та вимушеного жебрацтва привертає на себе увагу й так зване професійне, яке є тим середовищем, що підпитує існування професійної злочинності. Особливо актуальним це є для так званої «дитячої злочинності». Як зауважує Долгова А.І., «рання криміналізація, як правило, завжди пов'язана із крадіжками та жебрацтвом» [2, с. 65].

Вітчизняні журналісти слушно зауважують: «Вже досить давно жебрацтво із соціального явища переросло у професію. Причому таку, для якої не потрібно спеціального навчання чи особливих знань. Головне – правильний підхід, якомога більше жалісливих слів, а ще краще – якщо на руках є маленька дитина або довідка про хворобу. Саме таких жебраків найбільше розвелось останніми роками. Вони «працюють» всюди: біля церков, магазинів та кав'ярень, на автостанціях і просто на вулиці. Складається враження, що жебрацтво стало своєрідною чумою XXI століття» [9].

Як уже зауважувалося, за жебрацтво в нашій країні не передбачено юридичної відповідальності. Водночас організація жебрацтва та використання його як прибуткового злочинного бізнесу за чинним КК України визнається злочином. При чому дії злочинця можуть бути кваліфіковані відповідно до кількох статей Кодексу. Так статтю 150-1, передбачено відповідальність за використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом. Ст. 304 КК України, у свою чергу, закріплено відповідальність за втягнення неповнолітніх у злочинну діяльність, у тому числі й у зайняття жебрацтвом.

Вченими також зауважується, що з організацією жебрацтва можуть бути безпосередньо пов'язані й такі злочини, як: умисне

тяжке чи середньої тяжкості тілесне ушкодження (ст.ст. 121 та 122 КК України у формі коли такі ушкодження спричинено задля змушування особи до зайняття її, в подальшому, жебрацтвом), незаконне позбавлення волі, або викрадення людини (ст. 146 КК України – у формі, коли злочин вчиняється стосовно інвалідів із фізичними чи психічними вадами задля примушування їх, у майбутньому, до зайняття жебрацтвом), торгівля людьми або інша незаконна угода щодо людини (ст. 149 КК України – у формі примушування людини до заняття жебрацтвом) [15, с. 244-247].

Слід зауважити, що використаний у даній публікації термін «організатор жебрацтва» є умовним та узагальнюючим. Умовний його характер полягає у тому, що «організатором жебрацтва» доцільно вважати не окремого співучасника злочину, пов'язаного із жебрацтвом – організатора, – а безпосереднього виконавця такого злочину, зокрема передбаченого ст.ст. 150-1 та 304, а також ст.ст. 121, 122, 146, 149 та 299 КК України. Адже само жебрацтво не визнається злочином, злочинною визнається поведінка, яка пов'язується із втягуванням, змушуванням ним займатися.

Узагальнюючий характер терміну «організатор жебрацтва» полягає у тому, що він своїм змістом здатен охопити усіх можливих виконавців злочинів, спрямованих на використання так званих жебраків.

Так, щодо характеристики суб'єкта злочину, передбаченого ч. 1 ст. 150-1 КК України, то, по-перше, слід відзначити, що він є спеціальним. Суб'єктом цього злочину є батьки або особи, які їх замінюють. Характеризуючи спеціальний суб'єкт, можна сказати, що це особа, яка володіє певними якостями, конкретними особливостями, вказаними в диспозиції статті, наділена, разом із загальними ознаками суб'єкта, додатковими ознаками, обов'язковими для даного складу злочину. Відповідно до Сімейного кодексу (далі – СК) України та Закону України «Про охорону дитинства», батьками та особами, які замінюють батьків, можуть бути визнані лише ті особи, які мають право і на яких покладається обов'язок виховувати дитину, піклуватися про її здоров'я, фізичний, духовний і моральний розвиток, навчання, створювати належні

умови для розвитку її природних здібностей, поважати гідність дитини, готувати її до самостійного життя та праці. Батьки – це рідні батько і мати дитини, у тому числі ті, з якими дитина спільно не проживає, а також: а) усиновителі; б) прийомні батьки; в) батьки-вихователі. Особами, які замінюють батьків, відповідно до законодавства є: а) опікун, піклувальник; б) патронатний вихователь; в) фактичний вихователь (особа, яка взяла у свою сім'ю дитину – сироту чи дитину, з інших причин позбавлену батьківського піклування). За відсутності у дитини матері, батька або якщо батьки не можуть з поважних причин надавати дитині належне утримання (а також виховувати її та піклуватися про неї), особами, які замінюють батьків, можуть бути визнані баба і дід, повнолітні брат та сестра, а за відсутності у дитини матері, батька, баби, діда, повнолітніх братів та сестер або якщо ці особи не можуть з поважних причин надавати дитині належного утримання (а також виховувати її та піклуватися про неї) – мачуха і вітчим, які проживають з дитиною, а також інші особи, у сім'ї яких виховувалась дитина. Батьків може не бути у дітей-сиріт, підкинутих дітей, дітей, від яких відмовились батьки, безпритульних дітей. Поважні причини, з яких батьки не можуть надавати дитині належного утримання, це: позбавлення батьківських прав; відібрання дітей у батьків без позбавлення батьківських прав; визнання батьків безвісти відсутніми або недієздатними; оголошення їх померлими; відбування ними покарання в місцях позбавлення волі; перебування їх під вартою на час досудового слідства; розшук їх правоохоронними органами, зокрема, пов'язаний із ухиленням від сплати аліментів та відсутністю відомостей про їх місцезнаходження; тривала хвороба батьків. До осіб, які замінюють батьків, не можуть належати: особи, які на правових підставах здійснюють виховання малолітньої дитини або нагляд за нею на підставі договору (няня, гувернантка, домашній вчитель, тощо); працівники закладів охорони здоров'я, навчальних та інших закладів (лікарні, будинки дитини, школи, дитячі садочки, оздоровчі табори, школи-інтернати, тощо), зобов'язані наглядати за дітьми і піклуватися про них. Такий висновок нам надає аналіз положень ст.ст. 3, 6, 121–140, 164–166, 207–274 СК

України [11], Закону України «Про охорону дитинства» [8], Закону України «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування» [7].

Для наведення видової різноманітності осіб, які використовують малолітніх дітей для заняття жебрацтвом, на наш погляд, доцільно звернутися до ґрунтовних напрацювань Топольської І. О., яка виділила чотири групи таких осіб: 1) ватажки – молоді люди 18-25 років, які групують навколо себе підлітків переважно для виконання дрібних доручень, спільного проведення часу, розпивання спиртних напоїв, вживання наркотиків, учинення корисливих злочинів; 2) рецидивісти – раніше судимі особи старше 25 років. Відбувши покарання, вони намагаються встановити втрачені соціальні зв'язки і найкраще це їм вдається у середовищі неповнолітніх; 3) організатори злочинних груп – найчастіше це особи, які є вихідцями із категорії раніше судимих, із усталеними антисуспільними поглядами; 4) утриманці – родичі (найчастіше, батьки) неповнолітніх, деградовані особи, які живуть, переважно, за рахунок антисуспільних занять підлітків. Крім того, «якщо до вчинення злочину неповнолітніх втягують переважно особи чоловічої статі, то до зайняття жебрацтвом їх використовують, здебільшого, матері» [14, с. 45].

Висновки. Подальше удосконалення діяльності органів, які здійснюють боротьбу із професійною злочинністю, неможливе без проведення детального аналізу. Враховуючи шкоду, яка завдається злочинами, пов'язаними із учиненням жебрацтва, їх вивчення має наукову та практичну значущість. Через те, що законодавством України про кримінальну відповідальність жебрацтво не визнається злочином, але кримінально-караною є діяльність, яка пов'язується із організацією його вчинення, доцільно суб'єкта злочину, пов'язаного із жебрацтвом, умовно іменувати – організатором жебрацтва. Організатором жебрацтва слід вважати особу, яка вчинила злочини, пов'язані із відповідним ганебним соціальним явищем, передбачені, зокрема, ст.ст. 150-1 та 304, а також ст.ст. 121, 122, 146, 149 та 299 КК України.

Література:

1. Глазунов С.В. Жебрацтво як соціальне явище в історичному вимірі // Вісник Дніпропетровського університету, 2014, Т. 22, Вип. 24 («Соціологія»). – С. 158-164.
2. Долгова А.И. Социально-психологические аспекты преступности несовершеннолетних. – М.: Юрид. лит., 1981. – 160 с.
3. Концепція Державної соціальної програми протидії торгівлі людьми на період до 2010 року, схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 07.10.2015р. №1053-р [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1053-2015-%D1%80>.
4. Максимов Л. Н. Организация работы с беспризорными детьми в 1920-е годы // Нескучный Сад. – 2003. – № 1. – С. 25–37.
5. Методика комплексної оцінки бідності, затверджена Наказом Міністерства соціальної політики України, Міністерства економічного розвитку і торгівлі України, Міністерства фінансів України, Державної служби статистики України, Національної академії наук України від 08.10.2012 №629/1105/1059/408/612, зареєстровану у Міністерстві юстиції України 24.10.2012р. за №1785/22097 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z1785-12>.
6. Нечаева А.М. Детская беспризорность – опасное социальное явление // Государство и право. – 2001. – № 6. – С. 58-64.
7. Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування: Закон України від 13 січня 2005 р. // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2005. – № 6. – ст. 147 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2342-15>.
8. Про охорону дитинства: Закон України від 26.04.2001 р. № 2402-III // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2001. – № 30, ст. 142 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2402-14>.
9. Русин С. Жебрацтво – потреба чи непоганий бізнес // Новини Закарпаття. – 23.04.2012. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakarpattya.net.ua/Zmi/95598-ZHebratstvo-%E2%80%93-potreba-chy-nepohanyi-biznes>.
10. Світовий банк підняв межу бідності // hromadske.tv. – 05.10.2015. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.hromadske.tv/economics/svitovii-bank-pidnyav-mezhu-bidnosti/>– Назва з екрану.

11. Сімейний кодекс України від 10.01.2002 р. № 2947-III // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2002. – № 21– 22, ст.135: із змінами, внесеними згідно із Законом № 2913-VI (2913-17) від 11.01.2011 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2947-14>. – Назва з екрану.

12. Словник української мови: в 11 томах / АН УРСР, Інститут мовознавства; за ред. І. К. Білодіда. – К.: Наукова думка. Т. 2. – 1971. – 547 с.

13. Слуцкий Е. Г. Беспризорность в России: вновь грозная угроза // Социологическое исследование. – 1998. – № 3. – С. 117–121.

14. Топольська І. О. Боротьба з втягненням неповнолітніх у злочинну або іншу антигромадську діяльність. – Луганськ: РВВ ЛАВС, 2003. – 192 с.

15. Хавронюк М. Використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом (коментар нового закону) // Вісник Львівського університету. – Вип. 49. – 2009. – Серія юрид. – С. 244-249.

16. Чехов А.П. Палата №6 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http:// http://ilibrary.ru/text/989/p.3/index.html](http://ilibrary.ru/text/989/p.3/index.html). – Назва з екрану.

17. Энциклопедический словарь Ф.А. Брокгауза и И.А. Ефрона. – СПб.: Типо-Литография И.А. Ефрона, 1897. – Т. 21. – 480 с.

УДК 343.974

Шепетько С.А.,
канд. юрид. наук, старший науковий
співробітник Міжвідомчого науково-дослідного
центру з проблем боротьби з організованою
злочинністю при Раді національної
безпеки і оборони України

СУЧАСНІ ОБ'ЄКТИВНІ ЧИННИКИ, ЩО СПРИЯЮТЬ ПРОЯВАМ ТРАНСНАЦІОНАЛЬНОЇ ОРГАНІЗОВАНОЇ ЗЛОЧИННОСТІ

У статті проаналізовано сучасні об'єктивні чинники, що сприяють діяльності організованих злочинних формувань з транснаціональними зв'язками. Запропоновано заходи нейтралізації або усунення впливу детермінантів, що сприяють